

Ю.М. ДЕМ'ЯНЕНКО

УЧНІ, ВИПУСКНИКИ І ВИКЛАДАЧІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ – УЧАСНИКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.

Реконструйовані факти із біографії учнів, випускників, викладачів гімназії. Вперше наведена інформація про їх персональну діяльність у ХІХ - ХХ ст., включаючи роки випуску із улюблених закладів, дані про військову службу, дати загибелі в бою.

Ключеві слова: *учень, випускник, викладач, біографія, гімназія, військова служба, нагорода, орден.*

Дослідження подає біографічні відомості про осіб, які навчались і викладали у гімназії, в контексті їх участі у найбільшому воєнному конфлікті 1-ї чверті ХХ ст. – 1-й світовій війні 1914-1918 рр.

Біографії учнів і випускників гімназії окремо не досліджувались. Певна кількість фактичної інформації міститься у монографіях Матвєєва М.К., Губської Т.М., Пархоменка В.А., авторського колективу під керівництвом Шитюка М.М., електронних публікаціях, зокрема – сайтах О. Лихотворика, Болгарського воєнно-історичного порталу [4; 5; 7; 8; 12; 13].

Мета і завдання статті: Визначити коло осіб, учасників війни 1914-1918 рр., виокремивши осіб які, відзначились у ході російсько-японської війни (далі – РЯВ) 1904-1905 рр. і займали керівні посади у 1914-1918 рр.; на 1914 р. були кадровими військовими, відзначившись у складі Російського Імператорського флоту (далі – РІФ), Російської Імператорської армії (далі – РІА); займали високі адміністративні посади і не брали участь у бойових діях безпосередньо; були мобілізовані, пішли на війну добровольцями, або дезертирували із армії; навчались у Південнослов'янському пансіоні при гімназії; зазнали політичних репресій. Дослідження спирається на солідну джерельну базу – фонд 123 Державного архіву Миколаївської області (далі – ДАМО) «Миколаївська чоловіча гімназія» у кількості 148 справ, інші архівні фонди, монографії, наукові посібники, газетні, інтернет публікації, особистий архів автора.

Складність історичного дослідження полягає у тому, що більшість документів гімназії за 1862-1908 рр. не збереглась, 148 справ фонду 123 відносяться до 1909-1920 рр., лише епізодично можна знайти матеріали за 1881, 1884, 1899-1901, 1904 рр. До 1941 р. у ДАМО існував фонд 648, який у післявоєнний час було розформовано, а у фонд 123 передані справи, які були збережені; всі 148 існуючих справ опрацьовані автором.

За роки існування гімназії у ній навчались більше 4 тисяч учнів, сотні з них приймали участь у 1-й світовій війні, орієнтовна кількість загиблих – 100-150 осіб. Широке коло дослідників, викладачів, краєзнавців, читачів завдяки зібраному автором матеріалу можуть вперше ознайомитись з тими частинами їх біографій, які стосуються військової служби і бойових дій.

Вступаючи у ювілейний, 225-й рік існування міста, Миколаїв може згадати чимало подій із своєї історії, подій величних і трагічних. Значна частина імен видатних і просто відомих миколаївців увіковічена у енциклопедичному словнику «Николаевцы» 1999 р. - видання здійснено під загальним керівництвом В. А. Карнауха [9].

У ньому, поряд із «когортою прізвищ славних», можна знайти осіб, які нічого не зробили для міста. Приклад – **Фондезін Вілім Петрович** (пр. 1748 – 1828), головний командир Чорноморського флоту (далі – ЧФ) у 1799-1802 рр., за які у місті не з'явилося жодної помітної споруди, а на суднобудівному заводі не було закладено чи побудовано жодного цивільного чи військового судна. У той же час, за «заслуги» він був нагороджений орденами Св. Володимира 2, 3, 4 ст., Св. Анни 1, 2, 3 ст., Св. Георгія 4 ст. [9, с. 338]. На пам'ять приходять строфи сатиричного вірша «Сон Попова» поета, графа **Олексія Костянтиновича Толстого**, забороненого цензурою у 1873 р. і виданого лише у 1907 р.

Во фраке муж, с лицом пылавшим рвеньем,

*Со львиной физиономией носил
Мальтийский крест и множество медалей
И в душу взор его влезал все далее.
В каком полку он некогда служил,
В каких боях отличен был как воин,
За что свой крест Мальтийский получил
И где своих медалей достоин? – Неведомо ... [6; 11].*

У той же час енциклопедія не містить відомостей про наших земляків-миколаївців, які прийняли присягу, захищали свої родини, місто, вітчизну. Більшість з них були відзначені дійсно бойовими (!) нагородами, а не орденами і подарунками «по чину», «ко дню восшествия на престол» або ювілею, проте, замість цілком заслужених Георгіївських хрестів похована під хрестами кам'яними чи дерев'яними, а часто і без них – у Миколаєві чи на чужині. У період 1918-1991 рр., і пізніше – у 1991-2013 рр., дослідники, краєзнавці міста робили лише непевні спроби повернути із забуття їх імена. Найбільше у цьому напрямку зробили навіть не поважні дослідники-теоретики, а ініціативна група небайдужих миколаївців, яка опікується похованнями старого міського некрополя.

Інший класик літератури – поет **Олександр Трифонович Твардовський** у своєму вірші «Я убит подо Ржевом» (1945-1946 рр.), так визначив міру покарання тим, хто не бажає пам'ятати подій власної історії.

*Нам свои боевые не носит ордена.
Вам – все это живые. Нам отрада одна:
Что недаром боролись мы за Родину-мать.
Пусть не слышен наш голос, – вы должны его знать.
Вы должны были, братья, устоять как стена.
Ибо мертвых проклятье – эта кара страшна.
Это грозное право нам навеки дано, –
И за нами оно – это горькое право ... [15; 702].*

Представляючи широкому колу науковців цю статтю, автор робить власну спробу віддати шану миколаївцям к. XIX – п. XX ст., повернувши місту їх імена.

Учні і випускники гімназії за неповні 58 років її існування (1862-1920 рр.) брали участь у всіх війнах і військових конфліктах Російської імперії: російсько-турецькій війні 1877-1878 рр., військовій експедиції у китайській Манчжурії 1900-1901 рр., російсько-японській війні 1904-1905 рр., 1-й світовій війні 1914-1918 рр.

У гімназії навчалися *офіцери Морського і Військового Відомств*, які раніше відзначились як *учасники РЯВ 1904-1905 рр.*: князь **Бек-Джевагіров Олексій Олександрович** (3.08.1871, Миколаїв (далі – М.) – 10.03.1934, Париж), учень у 1881-1885 (?) рр., з 1.06. по 17.08.1904 р. – командир батареї морських гармат на горі Перепелина, з 17.08 по 22.11.1904 р. – вартівний начальник ескадреного броненосцю «Полтава», 22.12.1904 р. – був взятий японцями у полон після капітуляції Порт-Артуру, у 1916-1917 рр. – капітан 1-го рангу ЧФ; **Зацарений Василь Максимович** (30.01.1852 – п. 1917), учень у 1862-1865/7 рр., учасник оборони Порт-Артуру, у 1906-1909 рр. – начальник Миколаївського порту і Миколаївський градоначальник, з 14.04.1913 р. – адмірал, член «Адмиралтейц Совета»; **Картацци (Кортацци) Георгій Іванович** (10.08.1866, Пулкове, С-Петербурзька (далі – СПб.) губ. – 29.12.1932, Париж), випускник 1884 р., син астронома **Кортацци Івана Євгеновича** (17.02.1837, Ізмаїл – 13.09.1903, М., 15.09.1903 † М.), у 1904-1905 рр. – в. о. начальника штабу 69-ї піхотної дивізії та старший ад'ютант управління генерал-квартирмейстера 3-ї Манчжурської армії, у 1910-1914 рр. – полковник, командир 133-го піхотного Сімферопольського полку, у 1915-1918 рр. – генерал-майор, черговий генерал штаба армій Південно-Західного фронту; **Твердий Леонід Доримедонтович** (1.12. 1872, с. Грязевець, Бихівського повіту, Могильовської губ. – 21.04.1968, Париж, 23.04.1968 † цвинтар Сен-Женев'йов-де-Буа), син військового священника **Твердого Доримедонта Георгійовича** (17.09.1847, Могильовська губ. – 8(21).01.1923, о. Халкі, Греція, 25.01.1923 † там саме), випускник 1890 р., у 1904 р. – капітан, учасник оборони Порт-Артуру, у 1915-1917 рр. – генерал-майор, прокурор Севастопольського військово-морського суду [4, с. 95, 97; 6; 10, с. 1, 33, 144, 914; 13, id=602, id=663; 16, с. 379].

Випускників і учні гімназії не залишилися осторонь і війни 1914-1918 рр., другої Вітчизняної війни, як її називали у той час. Вже у 1915 р. кількість колишніх гімназистів, які загинули на фронтах перевищила 20 осіб. У кінці 1914-1915 навчального року у фойє гімназії була встановлена мармурова плита, на якій були викарбувані їх прізвища. У другій половині 1917 р., за неповними даними, у діючій армії перебували 102 колишніх гімназиста і плита поповнювалась новими іменами до кінця 1917 р. [1, спр. 53, арк. 17-17 зв.].

Найбільш відомими учнями і випускниками гімназії, які відзначились у 1-й світовій війні у складі РІФ являються: **Шипулинський Захарій Олександрович** (4.09.1869, М. – п. 06.1921), син випускника Чорноморської штурманської роти (у 1838-1862 рр. розташовувалась у будівлі сучасного Миколаївського будівельного коледжу – Д. Ю. М.) **Шипулинського Олександра Осиповича** (в 1868-1869 рр. – штабс-капітан корпусу штурманів ЧФ), випускник 1888 р., капітан 2-го, потім 1-го рангу ЧФ, командир ескадреного міноносцю «*Быстрый*» у 1915-1917 рр., кавалер Георгіївської зброї (ВП від 11.01.1916) за бій ескадрених міноносців ЧФ «*Пронзительный*» і «*Быстрый*» з турецьким броненосним крейсером «*Гамидие*» і мінними крейсерами «*Нумуне*» и «*Муавенет*» біля мису Зунгулдак 23.08.1915 р.; **Пелипенко (Пилипенко) Олександр Семенович** (20.02.1881, М. – 19.03.1953, Париж, 20/21.03.1953 † цвинтар Сен-Женев'юв-де-Буа), син старшого інженер-механіка ЧФ **Пелипенко Сімеона Феодоровича** (пр.1845/1850 – 16.09.1914, Миколаїв, 18.09.1914 † там саме), учень у 1891-1893/4 рр., учасник РЯВ 1904-1905 рр., кавалер ордену Св. Станіслава 3 ст. з мечами і бантом (ВП від 18.04.1907 р.), у 1915-1917 рр. – капітан 2-го рангу БФ, старший офіцер крейсера БФ «*Диана*», учасник бою крейсерів у Балтійському морі (нагороджений мечами до ордену Св. Станіслава 2 ст. (ВП від 29.06.1915 р.)) [4, с. 97; 6; 10, с. 129, 207]. Також у війні у складі РІФ брав участь **Горкавенко Микола Олександрович** (пр.1897, М. (?) – п. 01.1915), син капітана 58-го піхотного Празького полку **Горкавенко Олександра Івановича**, учень у 1907-1912 рр., курсант СПб. Морського кадетського корпусу у 1912-1913 рр. [1, спр. 15, арк. 67-67 зв.; 6].

РІФ був привілейованим місцем – не всі випускники навіть спеціалізованих учбових закладів починали свою службу саме там. Більшість випускників гімназій починали військову кар'єру як вільно визначальні особи 2-го (після завершення 7-го – 8-го класів), чи 3-го класів (після завершення 5-го – 6-го класів), або, по завершенні військових училищ у армійських піхотних, рідше кавалерійських драгунських полках, артилерійських бригадах.

Війна 1914-1918 рр. забрала набагато більше життів ніж всі попередні конфлікти. У нижче приведеному списку лише частина встановлених прізвищ героїв Першої світової війни – живих на початок 1918 р. і загиблих (всі військовослужбовці без позначення номеру частини служили у 58-му піхотному Празькому полку 1-ї бригади 15-ї піхотної дивізії): прапорщик **Бош Олександр Вігельмович** (14.11.1888, М. – 23.08.1916, Буковина (?), 29.09.1916 † М.), випускник 1907 р.; полковник **Вахрушев Володимир Васильович** (6.07.1859 – п. 09.1916), випускник 1877 р., у 1916 р. – комбат 23-го піхотного Низовського полку, 2-ї бригади, 6-ї піхотної дивізії; поручик **Вікторський Константин Андрійович** (пр.1895, М. (?) – 12.10.1915, Волинська губернія, 17.12.1915 † М.), випускник 1905 р.; прапорщик **Волков Віктор Михайлович** (пр. 1895 – 25.08.1915), учень у 1913-1914 рр.; штабс-капітан **Гайдебуров Борис Провович** (пр.07.1895, М. – 23.06.1917, р-н Тарнополя, 8.07.1917 † М.), випускник 1913 р., делегат від солдатських депутатів на Всеросійському з'їзді солдатських і офіцерських депутатів у Петрограді 1-15.06.1917 р.; поручик **Гармашев Олександр Петрович** (пр.1885, М. – п. 08.1914), учень у 1895-1900 рр. (?), у 1908-1910 рр. – підпоручик 15-го піхотного Шлісельбурзького полку, 2-ї бригади, 4-ї піхотної дивізії; штабс-капітан **Генсіоровский Степан Тарасович** (28.03.1887, м.Томашполь(?), Ямпільський повіт, Подільська губ. – 5/7.03.1915, Галіція), екстерн-випускник 1911 р., на початку 1915 р. – командир роти 45-го запасного піхотного полку, 1-5.03.1915 р. – приймав участь у бою за с. Єдинороженець, де було захоплено 17 німецьких далекобійних гармат; генерал від інфантерії, генерал-ад'ютант **Данилов Володимир Миколайович** (27.12.1852, М. – 01.11.1914, Лодзь), випускник 1870 р., у 1914 р. – командуючий 23-м армійським корпусом, довірена особа імператора Миколи II; полковник **Жуковський Євген Олександрович** (8.02.1863 – п. 23.08.1916), учень у 1873-1879/80 рр., випускник Одеського піхотного юнкерського училища (далі – ОдПЮУ) 1884 р.; 1904-1905 рр. – учасник РЯВ, у 1914-1916 рр. – комбат 22-го піхотного Нижньгородського полку 1-ї бригади 6-ї піхотної дивізії; поручик

Лазарєв Сергій Семенович (1.06.1895, М. – п. 09.1918), випускник 1913 р., у 1916-1918 рр. – молодший ротний офіцер піхотного полку; полковник **Неженцев Митрофан Осипович** (25.04.1886, М. – 12.04.1918, під Катеринодаром, 12.04.1918 † там саме), випускник 1905 р., у 08.1914–01.1915 поручик, командир 7-ї роти 58-го піхотного Празького полку (його рота за 5 місяців жорстоких боїв втратила всього 22 (!) військовослужбовців первісного складу), у 1915-1917 рр. – командир роти розвідників 58-го піхотного Празького полку, кавалер Георгіївської зброї (ВП від 10.11.1915) і ордена Св. Георгія 4-го ст. (наказ по 8-й армії №2859 від 06.09.1917), у 1917 р. – ініціатор руху ударництва під час Першої світової війни, у 1918 р. – командир 58-го піхотного Празького полку, ад'ютант **Л. Г. Корнілова**, учасник «Льодового походу» [4, с. 92, 105; 6]; генерал-майор **Панов Пилип Петрович** (11.10.1870, М. – 02.08.1960, м. Рафаэль, департамент Вар, Франція), випускник 1888 р., з 28.01.1904 по 17.09.1905 р.– учасник РЯВ, штаб-офіцер для поручень при командирі військами Квантунської області, у 1915-1916 рр. – командуючий 9-м Туркестанським стрілецьким полком [6; 13, id=1024]; підпоручик **Помінальніков Анатолій Савич** (пр.1895, М. – п. 01.1915), випускник 1913 р., випускник військового училища (далі – ВУ) 1915 р., молодший ротний офіцер піхотного полку; підполковник Генерального штабу **Попов Костянтин Миколайович** (14.05.1873 – п. 08.1914), випускник 1891 р., у 1912-1914 рр. – командир 5-ї батареї 4-ї артилерійської бригади [6]; підполковник польової артилерії **Прокоф'єв Вадим Михайлович** (20.03.1871, М. – 14.10.1914, Москва, 16.10.1914 † там саме (?), випускник 1891 р., у 1908-1910 рр. – капітан 13-ї артилерійської бригади, брат дружини капітана 1-го рангу ЧФ **Баль 2-го Митрофана Яковича – Баль Ольги Михайлівни** і дружини Миколаївського градоначальника **Мязговського О.І. – Мязговської Зінаїди Михайлівни** [6; 12]; штабс-капітан **Прокоф'єв Михайло Антонович** (5.09.1885, М. – 17.01.1915, Карпатські перевали, 4.02.1915 † М.), учень у 1895-1903/1904 рр.; полковник **Русанов Володимир Дмитрович** (3.02.1873, М. (?) – п. 08.1916), випускник 1898 р., у 1910-1914 рр. – підполковник, командир роти 176-го піхотного Перевоченського полку, 2-ї бригади, 44-ї піхотної дивізії; поручик **Стебихов Микола Леонтійович** (пр. 1890, М. – 4.10.1914, м. Фельштин, Галіція, 13.11.1914 † М.), випускник 1908 р.; викладач **Телспнєв Сергій Іванович** (пр. 1892, М. – 30.08.1914, Гродно, 1.09.1914 † там саме), випускник 1910 р.; поручик **Ушаков Андрій Олександрович** (09.1895, Миколаїв – 2.12.1916, Волинська губернія, 12.01.1917 † М.), випускник 1914 р.; підпоручик **Федоров Олександр Миколайович** (пр.1891, М. – 25.02.1915, Галіція, 11.04.1915 † М.), випускник 1910 р. [1, спр. 1, арк. 78; 4, с. 96, 98, 99, 101, 106, 107; 5, с.209-213; 6]; підпоручик 45-го запасного піхотного полку **Хаскін Валентин Іванович** (пр.1896, М. – 25.05.1916, до 20.06.1916 † М.), учень у 1906-1914 рр., [1, спр. 48, арк. 54; 5, с. 214; 6]; підпоручик артбригади **Христенко Олексій Васильович** (пр.1892, М. – 27.08.1914, Галіція, 22.11.1914 † М.), випускник 1914 р.; **Яковенко Георгій Якович** (пр. 1892 – п. 01.1917), випускник 1911 р., у 1916-1917 рр. – поручик 168-го піхотного Миргородського полку, 2-ї бригади, 42-ї піхотної дивізії, кавалер ордена Св. Георгія 4 ст. (ВП від 27.01.1917 р.) [4, с. 214; 6].

Деякі випускники гімназії, завдяки своїм посадам, високому рівню знань, не брали участь у бойових діях безпосередньо, проте – забезпечували налагоджене функціонування армії у передвоєнний і воєнний час. Це наступні військовослужбовці: поручик **Вережников Микола Володимирович** (1883, М. – п. 01.1918), випускник 1903 р., у 1916-1917 рр. – офіцер Миколаївської радіостанції, один із піонерів радіопеленгації у російській армії [2, арк. 106; 4, с.103; 6]; полковник **Вулічевич Іван Миколайович** (3.09.1857, Османська імп. (тер. Сербії) – п. 1.08.1916), серб, учень в1871/2-1874 рр., випускник Миколаївського Олександрівського реального училища (МОРУ) 1878 р., в 1914-1915 рр. – В'ятський повітовий військовий начальник; полковник **Вулічевич Микола Миколайович** (23.02.1853, Османська імп. (тер. Сербії) – п. 1.03.1914, Владивосток (?), серб, учень у 1867/8-1873 рр., випускник МОРУ 1873 р., у 1909-1914 рр. – начальник кріпосного артилерійського складу у Владивостоку [3, с. XXI, XXIV; 6]; генерал-майор **Герле Микола-Костянтин Карлович** (16.12.1868, М. – п. 08.1916), випускник 1887 р., у 1914-1916 рр. – член господарчої комісії інженерного замку і віднесених до нього будівель, діловод технічного комітету Головного воєнно-технічного управління; полковник **Дмитрієв Митрофан Євдокимович** (23.11.1862, М. – п. 7.05.1920, Омськ (?), учень у 1872/3 (?)-1876 рр., випускник МОРУ 1882 р., начальник майстерень Петроградського патронного заводу у 1904-1915 рр., помічник начальника Іжевського зброярського і сталевиробничого заводу у 1915-

1916 рр.; підпоручик **Картацци (Кортацци) Сергій Іванович** (1868, Пулкове, СПб. губ. – п. 01.1918), учень у 1878-1880 рр. (?), випускник МОРУ 1887 р., у 1911-1913 рр. – інженер-технолог повітової управи, м. Варварівка, Одеського повіту, Херсонської губ., у 1913-1915 рр. – інженер-контрник Миколаївського трамвайного управління, у 1916-1917 рр. – офіцер Миколаївської радіостанції, один із піонерів радіосправи і радіопеленгації у російській армії [2, арк. 106; 3, с. XXVIII, XXII; 6]; полковник **Карханін Михайло Васильович** (12.10.1875, Новочеркаськ – 16.12.1958, Париж, 18.12.1958 † цвинтар Сен-Женевйов-де-Буа), випускник 1896 р., учасник походу на Китай у 1900-1901 рр., РЯВ 1904-1905 рр., у 1915-1917 рр. – в. об. начальника організаційного відділення Головного Управління Генерального Штабу, готував російські війська до відправки на французький і македонський фронти [6; 13, id=3241; 16, с. 170]; капітан **Колядо Андрій Якович** (22.11.1869, – п. 08.1914), випускник 1887 р., у 1910-1914 рр. – начальник польової топографічної майстерні при штабі Київського військового округу; генерал-майор **Манжелєй Іван Ананійович** (19.07.1856, Одеса (?) – 9.01.1930 Пірей, Греція, 11.01.1930 † рос. цвинтар ім. Королеви Єлинів Ольги Костянтинівни, м. Пірей), учень у 1867/9 (?)–1873 рр., випускник МОРУ 1875 р., у 1903-1904 рр. – штаб-офіцер по технічній частині Охтинських порохових заводів у С-Петербурзі, з листопада 1920 р. – у еміграції [3, с. XXI; 4, с. 96; 6].

Значна частина учнів старших класів гімназії не осталась осторонь подій 1-ї Світової війни і, завершивши, або, не закінчивши курс академічної цивільної освіти, подала документи на вступ до ВУ, пішла добровольцями, або була мобілізована у діючу армію: **Андросов Петро Максимович** (1895, Вознесенськ – п. 10.1927), учень у 1912-1915 рр., 7.04.1915 – отримав свідоцтво за 6 класів і поступив до ОдПУОУ; **Булахов Григорій Іванович** (28.10.1898, Бугульма, Самарської губ. – п. 04.1916), учень у 1908-1915 рр., 14.11.1915 р. – забрав свідоцтво за 7-й клас і подав документи до Петроградського ВУ; **Грідін Пармен Іванович** (27.05.1894, М. – п. 09.1914), син купця-старообрядця **Грідіна Івана Яковича**, учень у 1906-1913 рр., 22.05.1913 р. отримав свідоцтво за 4 класи гімназії для вступу на військову службу вільно визначаючим 3-го розряду [1, спр. 38, арк. 6, 47; 6]; **Демянко Лаврентій Осипович** (10.08.1896, М. (?) – п. 01.1915), учень у 1906-1912 рр., у жовтні 1914 р. поступив на військову службу вільно визначаючим 2-го розряду; **Желєзняков Віктор Степанович** (9.01.1891, М. – п. 09.1914), учасник зборів «Соколів» 1909 р., випускник 1911 р., закінчив Московське Олексіївське ВУ у 1913 р., учасник 1-ї світової війни [6]; підпоручик **Іванов Микола Васильович** (23.06.1896, Євпаторія, Таврійської губ. – п. 05.1916), випускник 1915 р., випускник Сергіївського артилерійського ВУ 1916 р., [1, спр. 65, арк. 70; 6]; поручик **Заремба Климентій Антонович** (28.08.1883 – п. 10.1917), випускник 1911 р., завершив Казанське ВУ, учасник 1-ї світової війни; **Новак Микола** (пр. 1896 – п. 01.1916), учень у 1906-1914 рр., у 1915-1916 рр. – вільно визначаючий 1-го розряду 45-го запасного піхотного батальйону [1, спр. 48, арк. 57; 6]; підпоручик **Сбігнєв Василь Васильович** (22.10.1892, с. Озадівка, Волинської губ. – п. 09.1914), учасник зборів «Соколів» 1909 р. за відмінний військовий вишкіл під час зборів на полі Полтавської битви нагороджений світло-бронзовою медаллю на Андріївській стрічці «*В память 200-летия Полтавской победы*» (!), випускник 1911 р., закінчив Московське Олексіївське ВУ у 1913 р., учасник 1-ї світової війни [1, спр. 7, арк. 66-66 зв, 72-72 зв, 96-96 зв; 6]; **Федоров Порфирій Петрович** (1894, М. – п. 1914), випускник 1914 р., з серпня 1914 р. – вільно визначаючий 1-го розряду 45-го запасного піхотного батальйону [6]; підпоручик **Фокін Сергій Федорович** (18.02.1896, Варшава – п. 01.1919), учень у 1907-1915 рр., у 1915-1916 рр. – завершив ОдПУОУ, у 1916-1918 рр. – у складі 3-го бронев автомобільного дивізіону Південно-Західного фронту, 21.05.1918 р. – зарахований до 7-го класу гімназії [1, спр. 112, арк. 6; 6]; **Холодний Андрій Парфентійович** (1896, с. Нове, Стародубського повіту, Чернігівської губ. – п. 01.1915), син військового священика 58-го піхотного Празького полку **Холодного Парфентія Михайловича** (1873, с. Кирилівка, Стародубського повіту, Чернігівської губ. – 28.03.1937, Миколаїв), учасник зборів «Соколів» 1912 р., за вишкіл був представлений до нагородження світло-бронзовою медаллю на Володимирській стрічці «*В память 100-летия Отечественной войны 1812 г.*», випускник 1913 р., учасник 1-ї Світової війни; рядовий **Шмідт Микола Іванович** (26.02.1893 – п. 01. 1916), син спадкового дворянина, учень у 1903-1908 рр., на 1.12.1915 – вільновизначаючий 44-го піхотного запасного батальйону [6].

Троє учнів гімназії – **Воробйов Леонід Сергійович** (пр. 1897, М. – п. 1915), учень 7-го класу; **Нестеренко Михайло Іллєч** (21.11.1896 – п. 09.1931), син дворянина **Нестеренка Іллі**

Михайловича (у 1913-1915 рр. – майстер 25-го відрізка шляху служби Південних залізниць), учень 6-го класу у 1914-1915 рр.; **Тульчевський Ігнатій (Ігнацій) Ананійович** (27.09.1896, М. – п. 1917), учень 6-го класу не стали чекати свого призову. У жовтні 1914 р. (Воробйов, Тульчевський) та у лютому 1915 р. (Нестеренко), за згодою батьків, добровільно пішли у діючу армію [6]. **Тульчевський І. А.** з 17.07.1915 р. продовжив навчання [6]. Деталі біографії ще одного учня – **Кона Олександра Олександровича** (22.05.1897, Якутська губернія (?) – п. 03.1917), варті більш детального викладення: закінчивши 7 класів у серпні 1914 р., він самостійно потрапив на фронт; у вересні 1914 р. – опинився у австрійському полоні; 5.09.1914 р. – був виключений зі складу учнів; у листопаді 1914 р. – здійснив втечу з полону на територію Швейцарії; з листопада 1914 по січень 1915 р. – перебував у нейтральній країні і, за допомогою Російського консула, повернувся у Миколаїв. 11.02.1915 р. гімназія направила телеграму графу **Ігнат'єву П. М.** (у 1915-1916 рр. – Міністр народної освіти) про його повернення, а 28.02.1915 р. **Кон О. О.** подав прохання про поновлення свого навчання у гімназії. 13.03.1915 р., пропозицією Одеського Учбового округу, йому було дозволено повернутись до навчання у гімназії, яку він і завершив у червні 1915 р. [1, спр. 51, арк. 94-96 зв.; 6].

У 1-й Світовій війні приймали участь штатні викладачі і робітники гімназії. На момент початку війни на дійсній службі перебували – **Плюцинський Владислав Максиміліанович** (з 20.09.1911 по 1.08.1914 рр. – *викладач військової гімнастики у гімназії*), у 1904-1905 рр. – поручик, учасник РЯВ, у 1910-1915 рр. штабс-капітан, капітан 58-го піхотного Празького полку, командир кулеметної команди того ж полку, кавалер Георгіївської зброї (ВП від 24.02.1915 р.) [6; 7, с.158]; прапорщик **Компанцев Олександр Леонтіївич** (1896 – п. 1917), учень у 1906-1912 рр., у 1915 р. – у складі 45-го запасного піхотного батальйону (з 10.09.1915 по 1916 рр. – *викладач військової гімнастики там саме*) [1, спр. 54, арк. 126; 6].

Були призвані із запасу армійської піхоти: прапорщик **Рігана Володимир Антонович** (28.11.1884 – п. 02.1920) (з 1912 по 1920, із перервами, *викладач математики і фізики*), у 1915-1918 рр. – прапорщик 55-го піхотного Подільського полку; прапорщик **Кардашев Дмитро Іванович** (26.10.1887, м. Новогергіївськ, Олександрійського повіту Херсонської губ. – п. 02.1920) (з 1.08.1913 по 08.1914 і з 05.1918 по 02.1919, *викладач математики*), у 1910-1912 рр. – прапорщик 13-го стрілецького полку; прапорщик **Лиходід Георгій Степанович** (22.02.1891 – п.02.1920) (з 1.07.1913 по 3.08.1915 і з 05.1918 по 12.1919, *викладач латинської мови і історії*), який 4.08.1915 р. поступив добровольцем у діючу армію; **Григор'янець Нерсес (Нестор) Карапетович** (19.01.1885 – п. 02.1920) (у 1913-1915 та 1918-1919 рр. – *помічник класного наставника*), у 1909-1912 рр. – молодший унтер-офіцер 8-ї роти 58-го піхотного Празького полку, у 1915-1918 рр. – старший унтер-офіцер і прапорщик діючої армії 53-го піхотного Волинського полку [1, д. 122, арк. 102-102 зв.; 6].

У стінах гімназії у 1863-1892 рр. навчалися учні Південнослов'янського пансіону (у 1863-1867 рр. пансіон безпосередньо розташовувався у гімназії – *Д. Ю. М.*). Троє із його учнів стали генералами РІА: **Бендерев Анастас Георгієв (Федорович)** (25.03.1859, Горна Оряховица, Османська імп. – 17.11.1946, Софія, Болгарія), болгарин, учень у 1876-1878 рр., учасник РЯВ, 1-й світової, громадянської воєн, у 1916-1919 рр. – генерал-лейтенант РІА та Збройних Сил Півдня Росії, відомий військовий історик, автор 3 монографій (найвідоміша – *«История на Българското отълчение и Освобождението на България 1877-1878 гг.»* (1930 р.) [6; 14]; **Ванков Сімеон Ніколов** (25.01.1858, Свищов, Османська імп. – 21.06.1937, Москва), болгарин, учень у 1869-1873 рр., випускник МОРУ 1875 р., майор Болгарської і генерал-майор РІА, у 1897-1913 рр. – начальник Хабаровської окружної артилерійської майстерні, ініціатор побудови у Хабаровську заводу «Арсенал» (сучасний *«Дальдизель»*) та електрифікації міста, видатний організатор оборонного виробництва у 1914-1918 рр. (в умовах воєнного часу налагодив виробництво 3-х і 6-ти дюймових снарядів), помітний вчений, професор металургії і обробки металу Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова у 1922-1937 рр., військовий теоретик, дослідник історії артилерії; **Груєв Петр Димитров** (3.07.1855, м. Чемлекьой, Бессарабія – 9.02.1942, Тула, СРСР), болгарин, учень у 1866-1873 рр., випускник реального училища 1875 р., майор Болгарської і генерал-лейтенант РІА, потім Червоної армії, відомий артилерійський інженер, відомий в історії Болгарії як один із учасників офіцерського заколоту у 1886-1887 рр., керівник арешту керівника держави, князя Олександра І Баттенберга у 1886 р. [3, с. XXI; 6; 14].

Деякі учні пансіону завершили військові училища у Росії, обравши шлях професійних військових: **Гренчаров Григор Михайлов** (18.01.1861, Горна Оряховица, Османська імп. – 29.02.1928, Бяла (Белен (?), Болгарія), болгарин, учень у 1871/2-1874/5 рр., випускник ОдПУО 1880 р., учасник офіцерського заколоту 1886-1887 рр., майор, згодом підполковник РІА у 1887-1894 рр., підполковник, полковник, генерал-майор Болгарської армії у 1894-1919 рр., у 1915-1918 рр. – командир 3-ї бригади 9-ї піхотної дивізії; **Русчєв Димитр Русчєв** (30.10.1866, Слівен, Османська імп. – 1936, Болгарія), болгарин, учень гімназії у 1877(?)–1882 рр., випускник Московського 2-го кадетського корпусу 1884 р., у 1915-1918 рр. – генерал-майор, начальник артилерії 11-ї Болгарської армії [6; 14].

Не всі випускники гімназії перебували на фронті до завершення бойових дій у березні 1918 р. Яскравий приклад – доля **Шнайдера Лева-Ісаака Беркова** (5.09.1897, м. Верхівка, Брацлавського пов., Подольської губ. – п. 1935 (?), випускника 1916 р. Будучи учнем 7-8-го класів у 1914-1916 рр., він 23.05.1915 р. подав прохання про видачу йому документів його молодшого брата **Шнайдера Григорія Абрамова** (він же – **Шнейдер (Брейт-Шнайдер) Григорій Альфредович (Брейт Грегорі)** (14.07.1899, Миколаїв – 11.09.1981, штат Орегон, США), учень у 1911-1915 рр., американський фізик-теоретик, у 1940-1942 рр. – один із розробників атомної зброї), тому що офіційно був визначений опікуном брата після смерті матері **Шнайдер Сари Лейбівни (Смирнової Олександрі Львівни)**. На початку 1917 р. **Шнайдер Л.-І. Б.** дезертирував із армії і через територію воюючої Туреччини (!), емігрував до Великобританії, приєднавшись до батька і молодшого брата [1, спр. 65, арк. 59, 60; 6; 8, с. 70-72].

Частина випускників і учнів гімназії стали у 1918-1939 рр. жертвами політичних репресій: **Вулічевич Борис Миколайович** (21.01.1884, М. – п 20.02.1920, Холмогори, Архангельської губ.), серб, учень у 1894-1896/98 рр. (?), випускник Олександрівського ВУ 1902 р., у 1914-1915 рр. – штабс-капітан 2-ї Сибірської артилерійської бригади, кавалер ордену Св. Георгія 4-й ст. (ВП 07.11.1915) і Георгіївської Зброї (ВП 26.09.1916), у 1918-1919 рр. – учасник Білого руху на Півночі Росії, розстріляний як командир військ особливого району [6; 13, id=1790]; **Михайлов Віктор Іванович** (18.10.1872, Миколаївськ-на-Амурі – 31.10.1937, Казахська РСР), випускник 1893 р., у 1915-1917 рр. – полковник, командир 4-го Сибірського стрілецького полку, учасник російсько-японської, 1-ї світової і Громадянської воєн; **Мязговський Олександр Іванович** (18.11.1857, М. – 28.06.1919, М., 25.08.1919 † там саме), учень 1866-1873/1874 рр., віце-адмірал, у 1909–1917 рр. – Миколаївський градоначальник; розстріляний як заручник Миколаївською Надзвичайною комісією; **Нестеренко М.І.**, викладач педінституту, засуджений колегією ДПУ УРСР до заслання у Північний Край на 5 років 25.08.1931 р. [1, спр. 22, арк. 19 зв.; 4, с. 99, 102, 103; 5; с. 137; 6; 13, id=930].

Висновки: автору вдалось встановити 67 прізвищ миколаївців – учасників 1-ї світової війни, які навчались у гімназії, а також – 6 прізвищ викладачів гімназії, які брали участь у бойових діях.

Примітка: значок † – означає дату і місце поховання.

Список використаних джерел і літератури:

1. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). Ф. 123 – Миколаївська Олександрівська чоловіча гімназія. – Оп. 1. – Спр. 1–148.
2. ДАМО. Ф. 216 – Миколаївське міська управа. – Оп. 1. – Спр. 1391, 1857.
3. 25-летие Николаевского Александровского реального училища. (1873 г. – 1898 г.). Историческая записка изданная педагогическим советом на основании официальных данных. - Николаев. - Типография А. Г. Шнейдера. – 1898. – 108 с., XXXVIII с.
4. 50-летие Николаевской Александровской мужской гимназии. Краткая историческая записка, составленная преподавателем истории Н. К. Матвеевым. – Николаев: – Электрич. Типо-литография бр. Л. и И. Белолипских. – 1912. – 108 с.
5. Губская, Т. Н. Город мраморных ангелов: Очерки. – Николаев: Изд-во Ирины Гудым, 2010. – 362 с.
6. Дем'яненко Ю. М. Персоналії осіб директорів, інспекторів, законовчителів, викладачів, робітників, учнів і випускників Миколаївської Олександрівської чоловічої гімназії (1862-1920 рр.) / Ю. М. Дем'яненко. Особистий архів автора. 2010-2013 рр. – 2597 реєстраційних біографічних карток. – [Станом на 02.10.2013 р.].

7. Пархоменко В. А. «У войны забытое лицо» ... Малоизвестные страницы Первой мировой. / В. А. Пархоменко. – Николаев: ННУ им. В. А. Сухомлинского, 2011. – 180 с.
8. Шитюк М. М. Слава і гордість Миколаївщини: [Навчальний посібник.] / М. М. Шитюк, Є.Г. Горбуров, К. Є. Горбуров., – Миколаїв: Видавництво Шамрай П. М., 2012. – 276 с.
9. Николаевцы. Энциклопедический словарь (2000 персоналий, 1500 портретов и иллюстраций) / гл. редактор В. А. Карнаух. – Николаев: Возможности Киммерии. – 1999. – 376 с.
10. Список личного состава судов флота, строевых и административных учреждений морского ведомства. Издание Статистического отделения Главного Морского Штаба. Исправлено по 11 апреля 1916 г. – Петроград: Типография Морского Министерства. – 1916. – ССVII с., 1232 с.
11. Николаевская газета. – 1907. – 27 июня. – № 437. – С. 2-3.
12. Николаевская газета. – 1914. – 16 октября. – № 2604. – С. 1.
13. Сайт А. Лихотворика: Русская армия в Великой Войне. Персоналии. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.grwar.ru/persons/persons.html?id=>
14. Сайт «Бойна Слава» – «Българският военноисторически портал». – Форум: «Болгарські генерали». – [Болгарськ. мовою] – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.boinaslava.net/showthread.php?6033C1%FA%EB%E3%E0%F0%F1%EA%E8%F2%E5-%C3%E5%ED%E5%F0%E0%EB%E8/c.1-12>
15. Three centuries of Russian poetry. Compiled by Nikolai Vannikov. / Русская поэзия XVIII-XX веков. Состав и предисловие Николая Банникова. – [На англ. яз.] – М.: Прогресс, 1980. – 744 с.
16. Grezine, Ivan I. Inventaire nominatif des sepultures russes du ciemetiere de Ste Genevieve de Bois. – Алфавитный список русских захоронений на кладбище Сент-Женевьев-де-Буа. – [На франц. яз.] – Paris: 1995. – 458 p., [pp. A1-A8].

У.М. DEMYANENKO

PUPILS, SCHOOL-LEAVERS AND LECTURERS OF BOYS' GYMNASIUM IN MYKOLAYIV – THE PARTICIPANTS OF THE 1-ST WORLD WAR

Facts from biographies of pupils, school-leavers, teachers are reconstructed. Information from State Archives about their personal activity in the XIX-XX cc. are announced at first, including years of graduation from educational establishments, episodes of military service, dates of killing in action.

Key words: *pupil, school-leaver, lecturer, biography, gymnasium, war service, award, battle-decoration.*

Ю.Н. ДЕМЬЯНЕНКО

УЧЕНИКИ, ВЫПУСКНИКИ И ПРЕПОДАВАТЕЛИ НИКОЛАЕВСКОЙ МУЖСКОЙ ГИМНАЗИИ – УЧАСТНИКИ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Реконструированы факты из биографий учеников, выпускников, преподавателей гимназии. Впервые приведена информация об их персональной деятельности в XIX - XX ст., включая годы выпуска из учебных заведений, данные о воинской службе, даты гибели в бою.

Ключевые слова: *ученик, выпускник, учитель, биография, гимназия, военная служба, награда, орден.*